

דורית שילה אילו לוטה

עדכון לסיפור התאבדותם של שטפן צווייג ורעיתו לוטה

בשנת 1938 התגרש שטפן צווייג מאשתו פֶּרִידְרִיקָה, אם שתי בנותיהם. פרידריקה שימשה לו גם מזכירה אישית, מתורגמנית צמודה ועוזרת מחקר. לאחר הגירושים מצאה פרידריקה בעבור צווייג מזכירה חדשה, אישה צעירה כבת שלושים ושמה שרלוטה (לוטה). עד מהרה נשא צווייג את לוטה לאישה, ובשנות מלחמת העולם השנייה נדדו השניים מוינה וגלו ללונדון, לנוי יורק ואחר כך לברזיל. בכל אותן שנות נדודים הוסיפו צווייג ופרידריקה לנהל חלופת מכתבים רצופה. ב־22 בפברואר 1942 שמו שטפן ולוטה צווייג קץ לחייהם בעיר פטרופוליס שבקרבת ריו דה ז'ניירו בנטילת כמסה של ורונאל. מכתב ההתאבדות שהשאיר אחרי צווייג מובא כאן במלואו.

מכתבה של שרלוטה אליזבת (לוטה) צווייג לפרידריקה בורגר צווייג

פטרופוליס, 22 בפברואר 1946

אחות יקרה, אישה אהובה, צרה,

אני כותבת לך במלאת ארבע שנים לשקיעתו של העולם. ארבע שנים חלפו מהיום שבו הוא כתב את המכתב הזה, שאני מעתיקה כאן בעבורך. אני מעתיקה את השורות ואצבעות האבן שלי כואבות. כבר ארבע שנים לא כתבתי מלה, לא העתקתי משפט, לא תרגמתי ציטוט. ועכשיו אני מתעקשת להעתיק את מילותיו האחרונות. בשבילך.

"אחותי," אני קוראת לך. כשם שמרי סטיוארט והמלכה אליזבת כינו אישה את רעותה במכתביהן. כך קראתי בספרו האהוב עלי ביותר. אהבת נשים, שנאת אויבות, שנשאבתי לתוכן בכל קריאה מחדש. ולי כבר אין כוח לאהוב או לשנוא, כי כבר ארבע שנים נאכל לבי באשמה. ואולי אני מחכה שגם את ראשי יערפו? אבל אין תליין בסביבה. התליין שלי מת לפני ארבע שנים, יצא לברדו ל"מסע לארץ ורונאל".

הנה אפוא המכתב שלו, שחילצתי מיד השוטר הברזילאי ושמרתי בין דפיו של ספר. ארבע שנים הוא שוכב שם בין הדפים, ועכשיו אני מעתיקה אותו בשבילך. המכתב הזה היה אמור להיות גם מכתב המוות שלי, וכפי שתביני עוד מעט, אולי גם המכתב שלך.

"בטרם אפרוש מן החיים מרצוני החופשי ובצלילות דעת" הוא כתב, וחשב שגם אני פורשת מחיי, מחייו, יחד איתו. מרצונו החופשי ומצלילות דעתו שלו בלבד. והרי הוא צדק, עד לאותו הרגע אכן די היה בה, בצלילות דעתו, בעבור שנינו. במשך ארבע שנות נישואינו לא היתה דעתי אלא דעתו. "בטרם אפרוש מן החיים מרצוני החופשי ובצלילות דעת", כך הוא כתב, "אני מרגיש צורך למלא חובה אחרונה: להודות מקרב לב לארץ הנפלאה הזאת, ברזיל, שהעניקה לי ולעבודתי אכסניה טובה כל כך. בכל יום למדתי לאהוב יותר ארץ זו, ולא הייתי מבקש לבנות את חיי מחדש בשום מקום אחר, לאחר שעולמה של לשוני שלי שקע ואבד לי, ומולדתי הרוחנית, אירופה, איבדה את עצמה לדעת." גם אני, אחות יקרה, למדתי לאהוב את הארץ הזאת, אבל רק ביום שבו הוא הסתלק ממנה והשאיר אותי כאן לבד. עד לאותו יום לא היתה כל משמעות בעיני למקום שבו אנחנו שוהים: לונדון, ניו יורק, ריו דה ז'ניירו, הכל היה היינו הך בעבורי. תפקידי היה ברור: ללוות ולשרת, להעתיק ולמחוק, לקרוא ולסכם, לאהוב. התפקיד שהיה פעם שלך. שתי כמוסות של ורונאל הוא החזיק, אחת בשבילי ואחת בשבילי ולולא הייתי כאן אני, הכמוסה הזאת היתה ודאי מיועדת לך. ממתינה לך שתסיימי את את חייך כאן, בארץ הנועם ברזיל. הרי הצלתי גם אותך, צרתי. כן. את זאת ודאי לא ידעת, איש לא ידע, משום שכבר ארבע שנים אני נוצרת בלבי את הסוד. שנינו נשכבנו במיטה כדי למות ביחד, אבל במכתב הזה שהוא הותיר אחרינו ושאני מעתיקה כאן בשבילך, אין על כך ולו מלה. אך שוב אני סוטה מהעיקר, והרי העיקר הוא מלותיו. את ודאי מתגעגעת אליהן, אל המלים היקרות האלה.

"אולם כדי להתחיל הכל מחדש, אחרי שנת השישים בחייו של אדם, נחוץ כוח מיוחד, וכוחי שלי כלה לאחר שנים של נדודים בחוסר בית. לכן מעדיף אני לסיים את חיי בזמן הנכון ובקומה זקופה, כאדם שעבודה רוחנית היתה תמיד שמחתו הזכה ביותר והחירות האישית — המעולה שבנכסים על פני האדמה הזאת." קומה זקופה אכן היתה לו. לשנינו היתה. הוא לבש חולצה תכולה ועניבה כהה, אני לבשתי שמלה לבנה, ושנינו נשכבנו על המיטה הצחורה בעלת מסגרת הברזל. אני זוכרת שהיטבתי את שערי בזמן שהוא לגם מכוס המים, בלע את הכמוסה והגיש לי את שלי. את המכתב השאיר על שולחן הלילה שלמראשות המיטה, חתום וסגור. עצמתי את עיני, חיבקתי אותו בחוזקה, ומעט לפני שיצאה נשמתו לקחתי לידי את דף הנייר הלבן, קראתי את מה שכתב והבנתי שאני — הקטנה שלא היתה,

שלא רצתה, שלא הוזכרה – שאני, המזכירה, ממאנת ללכת. שחררתי אותו לחירותו ונטלתי לעצמי את חירותי.

הוא היה אז בן שישים ואחת ואני הייתי בת שלושים וארבע. שכבתי ליד אישי אהובי, שהיה ביתי וכל עולמי, טמנתי את הכמוסה עמוק בכף ידי והבנתי שהוא צדק: צריך כוח מיוחד כדי להתחיל הכל מחדש. אבל הכוח היחיד שכלה בתוכי היה הכוח שהוא נטע בנפשי – הכוח למות.

והנה, אחותי, צרתי, מילותיו האחרונות באמת של אהובנו, השורה החותמת את מכתב אוברנו: "אני מברך את כל ידידי: ולואי ויזכו הם לראות את עלות השחר אחרי הלילה הארוך. אני, שחסר סבלנות הנני ביותר, מקדים ללכת לפניהם." ארבע שנים חלפו מהבוקר הנורא ההוא. ארבע שנים שבהן המתנתי כאן, בארץ המבטחים, לסופו של הלילה הארוך. זה כמה חודשים אני מחכה לראות את השחר העולה שאני קוראת עליו בעיתונים, אבל כאן כברזיל הזריחה קבועה ואינה מבשרת דבר. אני רוצה לשמוח שהחושך גורש סוף-סוף ושאיורופה היקרה חזרה להיות חוף מבטחים, אבל ייסורי השורה האחרונה שלו מתישים את נפשי. ארבע שנים של אהבה ושל שירות ושל מסירות אין קץ, ולא זכיתי להיכלל בקהל הידידים שהוא מברך! האם היה מקלל אותי אילו ידע שהנחתי לו למות לבד? האם יכול היה הסופר הגדול להבין שבשעה שחיבקתי את גופתו החמה התפוגג בי הצורך למות יחד איתו, וניצתה בי תשוקה לגלות ולו ליום אחד את רצוני החופשי ואת צלילות דעתי? אבל ארבע שנים נוראות חלפו מאז, ואני לא מצאתי בלבי שום רצון פרט לזה שאיני רוצה למות. אני עדיין כאן, כברזיל, ואין לי איש, ואין לי בנים, ואפילו לא מלים משלי. לא מצאתי מנוחה, וגעגועי אל העולם של אתמול רבים מתמיד. אולי עכשיו, מעת שהמולדת חזרה אל השפיות, אחפש לי בית במקום שבו השפה הגרמנית אינה מכאיבה לאיש? אולי עכשיו כשעלה השחר אחרי הלילה הארוך, אמצא גם אני מחילה? האם תסלחי לי בשמו?

שלך, לוטה